

انتخابات مجلس شورای ملی

از ۱۳۳۲ تا ۱۳۵۷

امیر طالبی

(قسمت دوم)

در نگاه به انتخابات مجلس شورای ملی در دوران حکومت محمدرضا پهلوی در شماره ۲۲ ایران فردا انتخابات مجلس از ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ مورد بررسی قرار گرفت. چنانکه ذکر شد انتخابات مجلس شورای ملی در این دوره از عوامل اجتماعی و سیاسی خاصی تأثیر می‌پذیرفت که آن را از انتخابات مجالس بعد از کودتای ۲۸ مرداد ۳۲ متمایز می‌سازد.

عوامل جدیدی که با کودتای ۲۸ مرداد وارد صحنه سیاسی کشور شد تغییراتی را در رفتار و نحوه دخالت رژیم در امور انتخاباتی مجالس شورا نیز به همراه داشت. در این نوشتار کیفیت برگزاری دوره‌های ۱۸ تا ۲۴ مجلس شورای ملی مورد بررسی قرار گرفته است. نویسنده تلاشی دارد تا با توضیح رفتار سیاسی رژیم با مردم و نیروهای مخالف در فاصله سالهای ۱۳۳۲ تا ۱۳۵۷، شاخصهای اصلی مؤثر در تغییرات سیاسی سالهای مورد نظر را توضیح دهد.

دوره مورد بررسی در این مقاله از کودتای امریکایی ۲۸ مرداد شروع و تا سقوط رژیم سلطنتی در بهمن ۵۷ ادامه دارد. در این دوران بار دیگر مبارزات انتخاباتی جای خود را به نمایش انتخاباتی داد. آزادی انتخابات حتی به صورت نیم بند و ناقص آن از میان رفت و همچون سالهای حکومت رضاشاه دست مخالفین از مجلس کوتاه شد. نمایندگان به صورت فرمایشی متفرّد و یا توسط احزاب فرمایشی ملیون، مردم یا بعدها در دهه ۴۰ ایران نوین و در انتخابات دوره ۲۴ توسط حزب رستاخیز تعیین و پس از تأیید توسط مقامات امنیتی، با برگزاری انتخاباتی ساختگی به مجلس راه می‌یافتند.

البته شیوه‌ها با دوران رضاشاه تفاوتی کرده بود. اگر در دوران پهلوی اول، صدور پخشنامه از مرکز تکلیف انتخابات را مشخص می‌کرد و اعضای هیات

نظارت هر محل طوری تعیین می‌شدند که با انتخاب فرد معینی از آنجا متناسب باشد، در این دوران آنچنان فضای سیاسی جامعه محدود و بسته شده بود که دیگر مخالفان تصور شرکت در انتخابات را هم نمی‌کردند. این امر در سه دوره ۱۸، ۱۹ و ۲۰ کاملاً مشهود بود. چنانکه

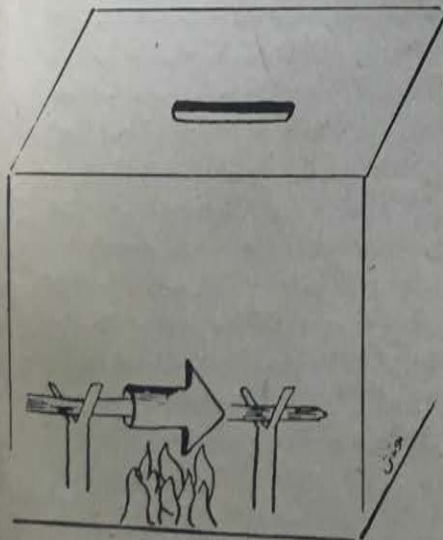
در دوره ۱۹ هیچکس از ملیون و غیروایستگان به دربار کاندیدا نشدند. در انتخابات دوره ۲۰، جبهه ملی انتخابات را به دلیل عدم آزادی تحریم کرد و در دوره ۱۸ که نهضت مقاومت لیستی از کاندیداهای مورد نظر خود را اعلام کرد نیز چنانکه توضیح خواهیم داد اهداف دیگری را در نظر داشت. از دوره ۲۰ به بعد یعنی انتخابات دوره‌های ۲۱ تا ۲۴ که در دهه ۴۰ و ۵۰ برگزار شد نیز اصولاً دوره مبارزات پارلمانارستی از دیدگاه نیروهای ایوزیسیون به سر آمده و شرکت در انتخابات به منزله شرکت در جنایات رژیم غیرقابل اصلاح پهلوی محسوب می‌شد. مبارزان که اصلاح آن رژیم را غیرممکن می‌شمردند رو به سوی سایر شیوه‌های مبارزاتی آورده بودند. انتخابات در این مقطع در سه دوره اول همراه با تقلبات فراوان بود. این تقلبات، بیانگر تضادهای جناحهای درون هیات حاکمه همچون حزب ملیون دکتر اقبال و حزب مردم علم و یامنفردینی چون دکتر امینی بود. در دوره‌های ۲۱، ۲۲ و ۲۳، بیانگر تضاد میان حزب ایران نوین هویدا و حزب مردم در دوره ۲۴ نیز که جناحهای داخلی حزب رستاخیز در این زمینه فعالیت داشتند. به اختصار به جریان انتخابات در این مقطع می‌پردازیم.

انتخابات دوره هیجدهم در زمستان سال ۳۲ توسط دولت کودتا آغاز شد. در این دوره، نهضت مقاومت ملی که پس از کودتا فعالیت نیمه مخفی، نیمه علنی را آغاز کرده بود نیز شرکت کرد و لیست کاندیداهای خود را اعلام نمود. فداییان اسلام هم ابتدا فعالتهایی کردند و نواب صفوی به عنوان داوطلب ورود به مجلس اعلام آمادگی کرد. نهضت مقاومت با شعار «یا پیروز می‌شویم یا رسوا می‌کنیم» در انتخابات شرکت نمود و اقداماتی نیز در این زمینه به عمل آورد که از آن جمله بود: تشکیل سازمان نظارت بر آزادی انتخابات، شکایت به سازمان ملل متحد و همچنین بخش اعلامیه‌های توضیحی و برگزاری تظاهرات خیابانی... شرکت در انتخابات در شرایطی صورت

گرفت که دکتر مصدق و چند تن دیگر از رهبران جبهه ملی یا در زندان بودند و یا همچون شهید دکتر فاطمی در اختفا به سر می‌بردند.

به هر صورت نمایش انتخاباتی دولت زاهدی سرانجام با راهیابی معتقدین به اصطلاح قیام منی ۲۸ مرداد به مجلس پایان یافت. دو سند ذیل گوشه‌هایی از تقلبات رژیم کودتا در انتخابات آن دوره است. سند اول تلگرافی از زرنند از مجموعه اسناد پرونده انتخاباتی زرنند کرمان است که از سوی ۶۰ نفر اهالی زرنند به زاهدی زده شده است که «جناب تیمسار زاهدی... عمل یک طرفه انجمن نظارت بر انتخابات رفسنجان... هنوز انجمن نظارت بر انتخابات زرنند، آمادگی خود را اعلام نکرده، دستور اخذ رأی داده است...» و در تلگراف دوم، حبیب‌الله محیط رئیس حزب سعادت ملی کردستان خطاب به زاهدی می‌گوید: «... پس از مضروب شدن، رئیس شهربانی بنده را به اجبار نزد فرماندار برد... اظهار کرد مجبورم حاجی عزالممالک، سالار سعید دکتر وکیل... را از صندوق درآورم... بدانید به خدای متعال ممکن نبود بدون موافقت حزب سعادت ملی ایران بتوان وکیل تحمیل نمود... باید پاداشی این فداکارها به افراد حزب سعادت ملی داده شود...»

در این انتخابات گروهی به پاس همکاری با رژیم جهت سرنگونی دولت دکتر مصدق به مجلس راه یافتند که از آن جمله بودند ابوالحسن حائری‌زاده، شمس قنات‌آبادی، نادعلی کریمی، سید مصطفی کاشانی و سید جعفر بهبهانی. آیت‌الله کاشانی در همین زمان علاوه بر نامه‌ای که خطاب به دبیرکل سازمان ملل متحد نوشت و در آن به روند انتخابات اعتراض نمود، همچنین طی تلگرافی به مردم هشتر طولش، جایی که سید مصطفی از آنجا به نمایندگی مجلس انتخاب شده بود، نوشت: «... ایجناب از انتخاب فرزندان به هیچ وجه راضی نیستیم. در صورتی که انتخابات آزاد باشد

و مردم بتوانند آزادانه نمایندگان خود را انتخاب نمایند، در انتخاب وکیل شایسته اقدام شود.^۷

جریان انتخابات دوره نوزدهم دیگر کاریکاتوری بیش نبود. مجلس دستچین که نه تنها در آن از نمایندگان واقعی مردم خبری نبود، بلکه رژیم حتی افراد میانه را هم بیرون ریخته بود. ابوالحسن حائریزاده نماینده اول تهران در دوره هیجدهم و همچنین محمد درخشش که با قرارداد کنسرسیوم در مجلس هیجدهم به مخالفت برخاسته بود به مجلس نوزدهم راه نیافتند. «انتخابات دوره نوزدهم الگوی کاملی بود از انتخابات دوران رضاشاهی. دو گروه کاملاً حذف شدند. یکی هواداران سپهبد زاهدی و به عبارت دیگر ۲۸ مردادی‌ها و دیگر آن تعداد کسانی که در پارامی مسائل چون قرارداد نفت مخالفت کرده بودند. از یک صد و سی و شش نماینده دوره هیجدهم حدود یکصد وکیل به دوره نوزدهم راه پیدا کردند.»^۸ خفقان حاکم و جو رعب و ترسی که به همت امثال سپهبد ایجاد شده بود آنچنان گسترده بود که دیگر نه اعتراضی به نحوه انتخابات شد و نه شکایتی. همه چیز بر وفق مراد دولت دکتر اقبال و شخص شاه به پایان رسیده بود. انتخابات دوره بیستم در تابستان سال ۱۳۳۹ برگزار شد. شاه و دکتر اقبال نخست‌وزیر زیر فشار کندی رئیس‌جمهور دمکرات آمریکا بار دیگر به فکر برگزاری انتخابات آزاد افتاده بودند. اقبال اعلام داشت: «... انتخابات ... در نهایت نظم و آزادی اجرا می‌شود. آنکس که مدعی عدم آزادی است می‌تواند بساید و در کنار صندوق شبها بخواهد تا دیگر حرفی باقی نماند.»^۹ با شروع انتخابات درگیری میان اقبال و حزب ملیون، علم و حزب مردم و دکتر امینی که در رأس منفردین قرار داشت شروع شد. سیل ناسزا و تهمت بود که از سوی طرفین تثار دیگری می‌شد؛ و شاید تنها بخش مفید انتخابات نیز همین بود. چرا که برای از میدان بدر کردن دیگری، افشاگریهای زیادی انجام می‌گرفت و در نتیجه ماهیت حاکم بود که بر ملا می‌شد. به عنوان مثال، علم به اقبال می‌گفت: «رئیس‌الوزرا شخصاً به شهرستانها رفت تا شاید از رعب و هراس و حیا حجابی به چشم قضاوت مردم بکشد.»^{۱۰} و اقبال نیز خطاب به وی می‌گفت: «کسانی که هوس زمامداری کرده‌اند مردکار نیستند.»^{۱۱} غیر از نخست‌وزیر، شاه نیز طی یک کنفرانس مطبوعاتی اعلام داشت: «در انتخابات آزادی به حدی رسیده‌است که بعضیها گذشته را فراموش کرده‌اند... امیدوارم همه نشان بدهند که چطور رشد اجتماعی آنها به حدی رسیده‌است که در نتیجه این حداکثر آزادی که در اختیار مردم گذاشته شده، نتایج بسیار مفیدی برای

■ انتخابات دوره نوزدهم

الگوی کاملی بود از

انتخابات دوران

رضاشاهی. دو گروه کاملاً

حذف شدند. یکی هواداران

سپهبد زاهدی و به عبارت

دیگر ۲۸ مردادیها و دیگر آن

تعداد از کسانی که در

پارامی مسائل چون قرارداد

نفت مخالفت کرده بودند

ملکیت تحصیل گردد.^{۱۲}

در این میان جبهه ملی اقداماتی به منظور تأمین آزادی انتخابات به عمل آوردند: «روز ۲ مرداد شش تن از نمایندگان جبهه (دکتر غلامحسین صدیقی، مهندس بازرگان، عبدالحسین اردلان، دکتر شاپور بختیار، باقر کاظمی و کشاورز صدر) با رحمت اتابکی وزیر کشور ملاقات کردند و درخواست نمودند آزادیهای مربوط به شرکت مردم را در انتخابات مجلس تأمین کنند... وی وعده داد درخواست قانونی آنها را تأمین کند...»^{۱۳}

همچنین جبهه ملی در روز ۵ مرداد میتیگی را در میدان جلالیه در اعتراض به نحوه انجام انتخابات برگزار کرد. ولی این اقدامات هیچیک منتج به نتیجه نشد. انتخابات به شیوه دکتر اقبال برگزار شد و در نتیجه از ۲۰۰ کرسی، حزب ملیون ۱۰۴ کرسی و حزب مردم نیز ۲۵ کرسی را به دست آوردند. انتخابات مفتضح صدای همه را درآورد، بدان حد که خود شاه نیز عدم رضایت خویش را از آن اعلام نمود.^{۱۴} به دنبال آن دولت اقبال سقوط کرد و جعفر شریف‌امامی عهده‌دار تشکیل کابینه و تجدید انتخابات گردید. در زمستان همان سال شریف‌امامی انتخابات را برگزار کرد: «با سرعت کم‌نظیری دستچین‌شدگان اعتبارنامه به دست در تهران جمع شدند به طوری که در هشتم بهمن ماه در روزنامه‌ها نوشتند که بیش از یکصد وکیل برگزیده شد.»^{۱۵} در ۲۰ بهمن انتخابات تهران هم به اتمام رسید. با اعلام نتایج انتخابات حزب ملیون ۴۵ درصد و حزب مردم ۳۵ درصد از ۲۰۰ کرسی مجلس را نصیب خود ساختند.^{۱۶} جبهه ملی انتخابات زمستانی را تحریم کرد ولی اللهیار صالح به طور انفرادی از کاشان کاندیدا شد و به مجلس هم راه یافت. بدین سان

انتخابات مجلس بیستم نیز به پایان رسید ولی عمر مجلس بیستم تنها ۷۷ روز بود. مجلسی که در آن اعتبارنامه هیچ کس رد نشد و اعتبارنامه همگان به تصویب رسید. در ۱۸ اردیبهشت ۱۳۴۰ به فرمان شاه تعطیل شد و از آن هنگام تا حدود یک سال و نیم مجلس تعطیل بود. در شهریور ۱۳۴۲ انتخابات مجلس ۲۱ شروع شد و تا پایان رژیم پهلوی دوره‌های ۲۲، ۲۳ و ۲۴ مجلس شورای ملی نیز برگزار شد.

حکایت ۴ دوره ۲۱ به بعد، حکایتی تکراری بود چنانکه گفته شد صحنه گردان دوره‌های ۲۲ و ۲۳ حزب مردم، ایران نوین و مقدار کمی هم حزب پان ایرانیست محسن پزشکیار بودند. انتخابات دوره ۲۴ هم تحت سلطه حزب رستاخیز انجام شد. در این چهار دوره نه مخالفی وجود داشت و نه اعتراضی دوران «اصلاحات آری، دیکتاتوری نه» و مبارزات پارلمانتاریستی به سرآمده بود. بعد از وقایع سالهای ۴۲-۳۹ و به ویژه بعد از پانزده خرداد مبارزات به سمت حل اساسی و نهایی تضاد مردم و رژیم رفت. دوره‌ای که مبارزات قانونی و پارلمانتاریستی رو به افول گذاشت و رژیم شاه به دلیل زوال سیاسی حتی تحمل حداقلهایی از مخالف‌خوانی رسمی و قانونی را نداشت. همه اینها مسیر حوادث و سرنوشت رژیم را به سمت نقاط غیر قابل بازگشت پیش برد.

پی نوشت:

- ۱- رک. سازمان اسناد ملی ایران، اسناد وزارت کشور. پیرونده شماره ۲۹۳۰۰۵۱۸۷
- ۲- رک. منبع فوق
- ۳- گزارش عملکرد ۳۳ ماهه نهضت مقاومت ملی از ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ تا اول تیر ۱۳۳۵ به نقل از اسناد نهضت مقاومت ملی ایران - ج ۵ - اسناد درون سازمانی ص ۲۷۸
- ۴- نشریه داخلی شماره ۳ نهضت مقاومت ملی به نقل از اسناد نهضت مقاومت ملی ایران - ج ۵ - ص ۱۰۸ - ۱۰۷
- ۵- سازمان اسناد ملی ایران - اسناد وزارت کشور - پیرونده شماره ۲۹۳۰۰۵۱۳۲
- ۶- سازمان اسناد ملی ایران - همان - پیرونده شماره ۲۹۳۰۰۵۱۳۷
- ۷- به نقل از محمدعلی سقری، همان - ص ۱۲۲
- ۸- سقری - همان ص ۲۳۹
- ۹- اطلاعات ۱۹ خرداد ۱۳۳۹
- ۱۰- اطلاعات ۸ تیر ۱۳۳۹
- ۱۱- اطلاعات ۳۱ خرداد ۱۳۳۹
- ۱۲- اطلاعات دوم مرداد ۱۳۳۹
- ۱۳- غلامرضا نجانی تاریخ سیاسی بیست و پنج سال ایران ج ۱ ص ۱۳۹
- ۱۴- اطلاعات ۶ شهریور ۱۳۳۹
- ۱۵- سقری، همان ص ۲۳۶
- ۱۶- نجانی - همان ص ۱۷۰